

Милица М. Алексић¹
Универзитет у Нишу
Педагошки факултет у Врању
Катедра за језике и књижевност

КЊИЖЕВНИЦИ И ДУХОВНИЦИ НОВОГ ВЕКА

Максимовић, Горан (2022) *Земаљско и небесно: о књижевном надахнућу српских православних свештеника и монаха 19. и 20. вијека и другим сакралним темама нове српске књижевности*. Ниш – Бања Лука, Центар за српске студије.

Књига Горана Максимовића, универзитетског професора и једног од најеминентнијих српских књижевних критичара данашњице, *Земаљско и небесно: о књижевном надахнућу српских православних свештеника и монаха 19. и 20. вијека и другим сакралним темама нове српске књижевности*, јесте студија о књижевним, религиозним и културним везама на српском књижевном простору у новом веку. Студија је структурално подељена у три поглавља, која су означена римским бројевима. Прво поглавље садржи уводни текст студије – ‘Присуство српских православних свештеника и монаха у токовима нове српске књижевности’; друго поглавље седам текстова посвећених седморици монаха/ свештеника и њиховом књижевном стварању: ‘Није ово све земаљско: има нешто небеснога’ (још једном о јунакињама у Његошевом дјелу), ‘Страдања протосинђела Кирила Цвјетковића’, ‘Искушења синђела Спиридона Алексијевића’, ‘Преданост проте Стевана М. Димитријевића’, ‘Истрајност епископа Никодима Милаша’, ‘Запамћења проте Симеона Жикића’ и ‘Књижевна и историографска свијест архимандрита Нићифора Дучића’. Треће поглавље сачињава текст ‘Представљање задужбина светог краља Милутина у појединим српским путописима из друге половине 19. и са почетка 20. вијека’, након којег следе подаци о књизи, библиографија, индекс имена и подаци о аутору књиге.

У уводном тексту књиге, ‘Присуство српских православних свештеника и монаха у токовима нове српске књижевности’, професор Горан Максимовић указује на значај појединих духовника у стварању српске књижевности и културе новог века, полазећи од опште историјске и геополитичке слике српских простора, с обзиром на то да је највећи њихов део припадао великим силама

¹ milica.aleksic.06@gmail.com

попут Османског царства, Млетачке републике и Аустроугарске. Под таквим околностима, центар српске духовности померао се од Беча до Пеште, потом до Новог Сада и, најзад, до Београда у другој половини 19. века. У повезивању центара и периферије немерљив допринос дали су српски књижевници који су живели у различитим периферним срединама, опредељујући се превасходно за монашки или свештенички позив, али стварајући књижевна дела драгоцена за конституисање нове српске књижевности. О неким од њих данас се, нажалост, говори и зна мало, па је студија Горана Максимовића *Земаљско и небесно*, заједно са бројним његовим раније објављеним радовима, од велике важности за расветљавање питања зачета нове српске књижевности, као и књижевних дела ових неправедно заборављених и скрајнутих а плодних стваралаца. Као најдрагоценије у периоду од друге половине 18. до средине 19. века, Максимовић ће у првом реду издвојити Јована Рајића, Доситеја Обрадовића и Петра II Петровића Његоша.

О Његошу, као једном од највећих српских песника, чије дело оставља вечно отворена питања и нове могућности читања и тумачења, аутор пише опширније у другом поглављу своје студије: “Није ово све земаљско: има нешто небеснога”: Још једном о јунакињама у Његошевом дјелу (*Написано поводом 170 година од упокојења владике и пјесника Петра II Петровића Његоша*). Уз детаљно упућивање на све досадашње проучаваоце женских ликова у Његошевом *Горском вијенцу*, Максимовић у свом раду иде корак даље, пишући о свих седам Његошевих јунакиња и њиховој важности у заплету радње, те необичној моћи управљања мушкарцима и њиховом вољом и поступцима. Овиме аутор чини значајан отклон од ранијег става у критици да су женски ликови у Његошевом делу пасивни и одсутни, с обзиром на то да је реч о делу смештеном у строго патријархалном амбијенту Црне Горе. У том смислу, неће изостати ни његов осврт на Његошеву љубавну песму *Парис и Хелена или Ноћ скупља вијека* и биографски моменат њеног настајања, као ни осврт на песму *Пировање*, из које потичу стихови који су дали наслов читавој овој Максимовићевој студији. Обе поменуте Његошеве песме глорификују култ жене као мистичног бића, и телесног и духовног, па је оваква интертекстуална релација важна за потпуније читање најзначајнијег Његошевог дела, *Горског вијенца*.

Текстом ‘Страдања протосинђела Кирила Цвјетковића’ Горан Максимовић указује на заслуге и жртве протосинђела Кирила Цвјетковића (световно име Константин), које је овај поднео ради борбе против унијаћења православних Срба у Далмацији, за које се средином 19. века залагао Венедикт Краљевић, епископ далматински, бококоторски, дубровачки и истријски. О борби и по-

тоњој робији у Аустроугарској, уз најстрашније мучење, протосинђел је писао у својој *Аутобиографији*, насталој у манастиру Бездин у Банату, где и данас почивају његове мошти. Са аспекта историје књижевности, а према жанровским карактеристикама и документарно-уметничкој вредности, Максимовић смешта Цвјетковићеву *Аутобиографију* у ред мемоарско-аутобиографских текстова блиских онима које су писали Доситеј Обрадовић, Симеон Пишчевић, Герасим Зелић и Сава Текелија, као текстова заслужних за утемељење нове српске књижевности, заједно са вуковском устаничком прозом 19. века. Тиме Максимовић указује на књижевни значај Кирила Цвјетковића, али са једнако снажним уверењима подсећа читаоце на важност жртве овог протосинђела вере ради, те његове заслуге да буде канонизован и посвећен, за шта је већ два пута била покретана иницијатива.

Сагледавањем опште слике културноисторијских прилика с краја 18. и прве половине 19. века одликује се и текст 'Искушења синђела Спиридона Алексијевића', да би се са тог општег плана прешло на личну судбину једног истакнутог појединца тог времена – синђела Спиридона Алексијевића (световно име Милорад). У поменутом тексту Горан Максимовић тумачи и анализира Алексијевићеве пригодне песме 'Пастирка цетинска у годишту 1810' и 'Ода аустријском цару Францу Первоме', затим прозне дидактичке текстове 'Увеселенија или Забаве', поучну цртицу 'Прави благодетељ добро чини и мучи' и студију *Житије блаженочившиег архимандрита Никанора Богуновића*. Највише простора, ипак, посвећено је најзначајнијем Алексијевићевом делу, аутобиографији *Споменах Милорадов*. У њој Максимовић запажа укрштање аутобиографског и мемоарског наративног плана, издвајајући као доминантан поступак приказивање пишчевих савременика и борбу за опстанак Православне архиепископије у Далмацији.

Изразито похвалним тоном Горан Максимовић пише о Стевану М. Димитријевићу, заборављеном књижевнику, универзитетском професору и духовнику, у тексту 'Преданост проте Стевана М. Димитријевића'. Нарочито место у Димитријевићевом опусу од преко сто тридесет текстова заузима студија *Одлажења српских духовних лица у Русију у време од XVI–XVIII века и последице тих одлажења*, настала под утицајем Димитријевићеве љубави према историографији, православљу и српско-руским везама, која се у њему пробудила током четворогодишњих магистарских богословских студија у Кијеву, а ту су, такође, и текстови посвећени култу Светог Саве. Као посебну црту личности Стевана Димитријевића Горан Максимовић наглашава благодетљивост и опхођењу са студентима, због које је Димитријевић био омиљени професор

Призренске богословије. Тако предан педагошки рад, заједно са заслугама на плану историографије, те неговањем и очувањем светосавља и православља, Стевану Димитријевићу дају идентитет важне личности у српској култури с краја 19. и прве половине 20. века.

Текст ‘Истрајност епископа Никодима Милаша’ бави се сагледавањем личности Никодима Милаша кроз призму његовог књижевног дела, те активизма и као духовника и као професора. Пажљивим читањем *Аутобиографије Никодима Милаша*, Горан Максимовић прави једну врсту реконструкције друштвене стварности Далмације, Београда и српских простора уопште у другој половини 19. и с почетка 20. века. У томе је велику улогу одиграо мемоарски поступак Никодима Милаша, који са временске дистанце казује о интригама везаним за покушаје унијаћења православних Срба у Далмацији, политичким превирањима у Београду и слично. Са друге стране, као посебан квалитет *Аутобиографије* Максимовић издваја занимљиве приповедачке поступке у Милашевом приказивању детињства и одрастања, које препознаје као поступке блиске роману о васпитању.

У тексту ‘Запамћења проте Симеона Жикића’ Максимовић тумачи и интерпретира аутобиографску, мемоарску и дневничку прозу Симеона Жикића. Када је реч о мешовитим књижевним врстама, он посебан нагласак ставља на троделни рукопис *Мојих мемоара*, у коме Жикић приказује своје детињство и младост у родном Књажевцу, два балканска и два светска рата, своје службовање учитеља и свештеника. О боравку и школовању у Русији Жикић је оставио писани траг у *Дневнику из Русије*, у коме се види Жикићево русофилско опредељење. Тумачењем Жикићеве аутобиографске и мемоарске прозе Горан Максимовић заокружује књижевни портрет овог помало заборављеног књижевника 20. века, о чијим је књижевноуметничким текстовима (романима *Говор срца*, *На своме послу* и *За указом*, као и збирци приповедака *Парохијске слике и прилике*) писао у неким раније објављеним студијама.

О Нићифору Дучићу као писцу ратне прозе 19. века Горан Максимовић пише у тексту ‘Књижевна и историографска свијест архимандрита Нићифора Дучића’. Дучићеву личност и као књижевника и као неустрашивог борца он притом сагледава кроз призму аутобиографско-мемоарске књиге *Борба Добровољачког кора Ибарске војске и усташких чета Јаворског кора: 1876, 77. и 78. год: грађа за историју српског рата за ослобођење и независност*. Поред ове ратне прозе Нићифора Дучића, Максимовић пише и о његовим историографским, путописним и етнографским текстовима, попут ‘Покрштавања потурица у Васојевићима од 1825–1857. год’, ‘Божића у Црној Гори’, ‘Путовања кроз

Црну Гору (у септембру и октобру 1865)’, ‘Српској опћини и цркви у Трсту’, а ту су и Дучићеве књижевне расправе о Мажуранићевом спеву *Смрт Смаил-аге Ченгића* и Љубишином издању Његошевог *Горског вијенца*. Као посебно важне, Максимовић издваја две Дучићеве монографије из области црквене историографије: *Историју српске цркве од првих досељеника VIII в. до наших дана* и *Монографију Хиландара*.

Последњи текст у овој Максимовићевој студији разликује се од осталих по свом методолошком приступу. У њему ауторова пажња није усмерена на само једног књижевника, већ је то књижевноисторијски и компаративни приступ у сагледавању једног проблема заједничког одабраном корпусу текстова – задужбинама српског краља Милутина у књижевности друге половине 19. и с почетка 20. века. Корпус грађе обухватају следећи аутори и њихови путописи: Владан Ђорђевић *Путничке црте Владана Ђорђевића*, Мита Ракић *Из нове Србије*, митрополит Михаило Јовановић *Хришћанске светиње на Истоку*, Драгомир Брзак *Са Авале на Босфор*, Бранислав Нушић *Косово – опис земље и народа*, Григорије Божовић *Црте и резе* и *Чудесни кутови*, Станислав Краков *Кроз јужну Србију*. У свим овим текстовима Максимовић сагледава слику задужбина краља Милутина, као и манастира које је он обновио: Грачанице, цркве Светог краља Милутина у Софији, манастира Светог Ђорђа у Старом Нагоричану, манастира Светог Прохора Пчињског надомак Враћа, цркве Светог Јоакима и Ане у дворишту Студенице и других.

Сви текстови студије *Земаљско и небесно: о књижевном надахнућу српских православних свештеника и монаха 19. и 20. вијека и другим сакралним темама нове српске књижевности* творе целовит увид читаоца у књижевноисторијске токове нове српске књижевности оне линије коју чине књижевници који су истовремено били и духовна лица. Особеност ових текстова јесте склоност мемоарско-аутобиографском поступку, јер су њихови аутори били и учесници у догађајима какви су ратови, борба против унијаћења православних Срба и слично, али су у складу са својим духовним опредељењем били склони и поучавању младих, из чега проистиче њихова потреба за дидактизмом у књижевности у виду приказивања сопственог детињства, школовања, сазревања и, уопште, развојног животног пута.

Нажалост, честа појава националног заборавља заслужних појединаца, који су не само писаном речју и проповеди у цркви него неретко и непосредним делањем на бојишту и активним учешћем у очувању православља задужили свој народ, чини да је већина ових књижевника и духовника данас непозната великом броју људи. Из тог разлога студија Горана Максимовића *Земаљско и небесно*

Милица М. Алексић

представља драгоцен књижевноисторијски портрет ове плејаде књижевника, подстрек и охрабрење проучаваоцима књижевности да и даље продубе истраживања на овом пољу, али је то свакако и један вид имплицитне захвалности српског рода за целокупан рад ових делатника, уз подсећање да велики људи морају добити своје заслужено место у српској књижевности и култури.